

УДК 351.853

ORCID ID orcid.org/0000-0002-2970-8470DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-25-2024-1.79-88>

НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА В НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Дем'ян**Валентина Володимирівна**

наукова співробітниця Інституту культурології Національної академії мистецтв України, НДО «Центр розвитку «Демократія через культуру»», акредитована в ЮНЕСКО для надання консультативної допомоги міжурядовому комітету Конвенції 2003 року, м. Київ
valentya_demian@ukr.net

Valentya Demian

researcher of the Institute for Cultural Research, National Academy of Arts of Ukraine, NGO “Development Centre “Democracy through Culture”” accredited in UNESCO to provide advisory assistance for the intergovernmental committee of the 2003 Convention, Kyiv
valentya_demian@ukr.net

Анотація. У статті аналізується міжнародне право, зокрема корпус законів, що стосуються нематеріальної культурної спадщини, розглянуто, як будується політика в охороні нематеріальної культурної спадщини (НКС), основні поняття, такі як визначення терміна «нематеріальна культурна спадщина», галузі та інвентаризацію НКС на національному рівні. Увагу приділено тій живій спадщині, яка передається від одного покоління до наступного й має для спільнот, громад соціальне, культурне значення, необхідне для збереження ідентичності та забезпечення безперервності розвитку. Окрему увагу приділено впливу надзвичайних обставин — змін клімату, технологічних катастроф, збройних конфліктів — на життєздатність нематеріальної культурної спадщини, засоби її охорони. Прослідковано зусилля країн у розбудові національного законодавства в системі культурної політики та програм з охорони нематеріальної культурної спадщини. Кожна країна, як підводить до висновку стаття, розвиває власну законодавчу структуру охорони живої спадщини, спираючись водночас на букву й дух Конвенції ЮНЕСКО 2003 року.

Ключові слова: нематеріальна культурна спадщина, жива спадщина, закон, інвентаризація, галузі, охорона НКС.

Постановка проблеми. Нематеріальна культурна спадщина є одним з важливих інструментів формування й збереження ідентичності, забезпечення сталого розвитку, дотримання прав людини. Конвенція ЮНЕСКО з охорони нематеріальної культурної спадщини 2003 року — це перший документ, який на міжнародному рівні врегульовує важливі питання, пов'язані з нематеріальною культурною спадщиною, яка є за своєю природою динамічною, постійно розвивається під впливом оточення та уособлює культурне розмаїття. Країни, що приєдналися до Конвенції 2003 року шляхом її ратифікації, взяли на себе певні зобов'язання. Одним з них є побудова політики з охорони НКС. Це питання потребує залучення всіх ключових гравців на цьому полі — громад, груп чи окремих осіб, які практикують той чи інший прояв НКС, науковців, представників закладів освіти, культури, екології, сільського господарства тощо, представників влади.

Метою статті є огляд законодавства у сфері нематеріаль-

ної культурної спадщини: яким чином держави на національному рівні створюють відповідні інструменти для охорони НКС. Для аналізу ми вибрали такі країни, як Алжир, Японія, Болгарія, Україна, тобто ті, у яких на сьогодні відсутній закон про охорону НКС, а, з іншого боку, ті, де такий закон є: Королівство Іспанія, Латвія, Китай. Як результат, у першій частині ми зробимо огляд законодавства країн, які не мають окремого закону з охорони нематеріальної культурної спадщини, до яких належить і Україна, а другу частину присвятимо аналізу чинного національного законодавства про нематеріальну культурну спадщину. Тема, порушена в статті, може стати підґрунтям для розробки національного закону, спираючись на досвід інших країн, які цей шлях пройшли.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із базових досліджень є результати французько-латвійського проекту «Osmose» — «Нематеріальна культурна спадщина відповідно до національного та міжнародного права, що виходить за межі Конвенції ЮНЕСКО 2003 року (Periodic reporting, 2016). У цьому дослідженні подано ґрунтовний аналіз національного законодавства та його еволюцію. Проект, який зібрав і проаналізував досвід 26 країн на чотирьох континентах, є на сьогодні одним із найбільш ґрунтовних досліджень з питань розвитку законодавства в НКС. Останнім часом з'явилася низка праць, які аналізують розвиток національного законодавства, зокрема, це такі праці:

Assessing the Legal Protection of Intangible Cultural Heritage in Saudi Arabia: A Critical Analysis in the Context of the 2003 UNESCO Convention («Оцінка правової охорони нематеріальної культурної спадщини в Саудівській Аравії: критичний аналіз у контексті Конвенції ЮНЕСКО 2003 року»), яка вийшла у 2024 році. Її авторка, доктор юридичних наук Фатіма Альшехабі (Fatimah Alshehaby), детально проаналізувала нормативно-правову базу та політику країни;

колективна стаття «Підтвердження участі професійні бюрократи та бюрократична креативність у реалізації Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини» (2020). Її автори, К'яра Бортолотто, представниця Міждисциплінарного інституту сучасної антропології Вищої школи соціальних наук (Франція), Філіп Демгенські, доктор соціології Чжецзянського університе-

ту (Китай), Панас Карампампас, доктор філософії Даремського університету (Греція) і Сімон Тодзі соціальний антрополог Університету Шеффільда (Велика Британія), досить критично розглядають питання бюрократизації (утопічного) ідеалу участі громади в охороні та управлінні нематеріальною культурною спадщиною. У праці дається аналіз «життя громади» Конвенції ЮНЕСКО про охорону НКС, наводяться приклади з Бразилії, Китаю та Греції, що демонструють, як бюрократичні дії часто затьмарюють ідеал участі спільнот. Автори оцінюють фактичні результати політики, розглядають, яким чином професійні бюрократи на різних адміністративних рівнях експериментують і створюють нові інструменти для отримання доказів участі спільнот.

На жаль, в Україні активний науковий дискурс щодо законодавчих механізмів охорони НКС досі доволі кволий і в'ялий, хоч тема є цікавою і потребує активної участі фахівців різних напрямків для випрацювання дієвих законодавчих механізмів у охороні НКС.

У преамбулі Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини (Конвенція, 2003) зазначено, що документ ухвалено, зважаючи на «глибоку взаємозалежність між нематеріальною культурною спадщиною та матеріальною культурною й природною спадщиною». Перш ніж перейти до означених нами питань, зупинимось на цьому твердженні. У низці країн питання охорони нематеріальної культурної спадщини (НКС, або «живої спадщини»), — ці два поняття традиційно використовують в одному й тому самому розумінні) введено до єдиного закону про культурну спадщину.

Аналізуючи дві Конвенції — Конвенцію 2003 року та Конвенцію про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (Конвенція, 1972), — простежимо *різницю*. Конвенція 2003 року говорить про *репрезентативність*, розкриваючи значення терміну «нематеріальна культурна спадщина», як

«ті звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремими особами як частина їхньої культурної спадщини» (п.1. ст. 2 Конвенції 2003 р.).

Водночас Конвенція 1972 року, визначаючи культурну спадщину, робить акцент на визначні *універсальної культурної цінності* з позиції історії, мистецтва, антропології, науки, відносячи до спадщини

«пам'ятки: твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів; ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем; визначні місця: твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця» (ст.1. Конвенція, 1972).

Тому в центрі уваги Конвенції 2003 року є спільнота/група, а дослідники, експерти, організації, у тому числі й недержавні, виступають лише «помічниками». Натомість у Конвенції 1972 року експерти, дослідники, організації відіграють провідну роль. *Спільним* водночас між двома Конвенціями є спрямованість на охорону, побудова відповідної політики, створення або визначення уповноваженого органу для охорони, популяризація та підвищення обізнаності, створення реєстрів/переліків, міжнародна співпраця.

Розглянемо національне законодавство країн, які приєдналися до Конвенції 2003 року чи зверталися до питання нематеріальної культурної спадщини задовго до прийняття Конвенції 2003 р. Першою країною, яка внесла в національне законодавство визначення близьке до встановленого в Конвенції 2003 р., був Алжир, і саму Конвенцію країна ратифікувала однією з перших у 2004 році. У №44 Офіційного вісника республіки Алжир від 17 червня 1998 опубліковано закон «Про охорону культурної спадщини», у якому наведено таке визначення нематеріальної культурної спадщини:

«...сума знань, соціальних уявлень, навичок та ноу-хау, умінь, прийомів, заснованих на традиції, у представленні різних сегментів культурної спадщини, що визначають культурні цінності, якими володіє особа або група людей».

Окреслено також галузі нематеріальної культурної спадщини:

«...етномузикознавство, традиційні та популярні пісні, гімни, мелодії, театр, хореографія, релігійні церемонії, кулінарне мистецтво, усна народна творчість, історичні оповіді, казки, небилиці, легенди, приказки, традиційні ігри».

Цей закон визначає поняття «охорони» та дії з охорони НКС, зокрема дослідження та створення бази цих матеріалів, увагу до передачі знань з метою уникнення спотворення, популяризацію шляхом проведення виставок, публікацій, підтримку носів тощо (Loi n° 98-04 do 20 Safar 1419 correspondant, 1998).

У 2015 році був створений національний Реєстр НКС — «Національний банк даних Алжиру», який оновлюється щотири роки. Протягом цього часу можна додавати елементи за потреби. Критерії для включення: визнання НКС місцевим населенням; належність до певної галузі, відповідно до Конвенції 2003 р.; соціальна та культурна функції елемента НКС; історичне коріння елемента НКС; поточна практика елемента НКС; згода утримувачів практики. Ініціаторами включення до «Національного банку даних Алжиру» виступають місцеві органи влади за ініціативи громад, після чого залучаються експерти, однак остаточне включення відбувається тільки після громадського обговорення, після чого рішення затверджується керівним комітетом.

Закон Японії «Про охорону культурних цінностей» 1950 року містить визначення категорій культурних цінностей (ідеться саме про «цінності» — англійською «properties», що передбачає певну форму власності). Таких категорій, згідно з указаним законом, — 3. Це — матеріальні культурні цінності, нематеріальні культурні цінності та історичні місця. У категорії нематеріальних культурних цінностей є розділи, які можна віднести до нематеріальної культурної спадщини. По-перше, це такі нематеріальні культурні цінності, як драма, музика, ремісничі прийоми й техніки тощо. Ці важливі культурні цінності вимагають дослідження і документування. Інший розділ стосується народних культурних надбань, до яких належать одяг, знаряддя праці, житло, усе те, що має безпосередній зв'язок з нематеріальними народними культурними цінностями, такими як традиції та звичаї, народне виконавське мистецтво і народні

прийоми, пов'язані з їжею, одягом та житлом, заняттями, релігійною вірою тощо. І, насамкінець, останнє — зареєстровані матеріальні народні культурні цінності, які потребують особливого захисту, бо несуть у собі нематеріальні властивості народної культури.

Інвентаризація є відкритою та здійснюється онлайн. Існує єдиний реєстр культурних цінностей, розділом якого є нематеріальна культурна спадщина. Цей процес регламентується 71–77 статтями закону про охорону культурних цінностей. Велике значення в законі приділяється спільнотам та окремим людям. Власники важливих нематеріальних культурних цінностей (Intangible Cultural Properties, 2024) можуть бути визнані в одній з таких трьох форм: індивідуальне визнання — визнання окремої особи, колективне визнання — визнання двох і більше осіб, групове визнання — визнання асоціації чи організації. Уряд Японії стимулює індивідуальних власників національних культурних цінностей, надаючи спеціальні гранти для підтримки таких власників, що отримують визначення як «Живий національний скарб», а також субсидує навчальні програми з метою передачі знань. Існують також інші види підтримки, спрямовані на елементи, які включені до міжнародних списків.

Республіка Болгарія ратифікувала Конвенцію ЮНЕСКО 2003 року в 2006 році. Окремого закону, присвяченого НКС, у країні немає, однак у Законі Республіки Болгарія «Про культурну спадщину», прийнятому 2009 року, наведено таке визначення:

«Культурна спадщина охоплює нематеріальну та матеріальну, нерухому та рухому спадщину як сукупність культурних цінностей, що є джерелами історичної пам'яті, національної самобутності та мають наукову чи культурну вартість» (Cultural Heritage Act, 2009).

Закон визначає, що належить до того чи іншого виду культурної спадщини. Зокрема, НКС, згідно з законом, це — мова та усна традиція, етнографічні комплекси, народні ремесла та промисли, звичаї, обряди, свята, ритуали та вірування, музика, пісні та танці, народна медицина, кулінарні та етнологічні традиції, народні ігри та спорт. НКС у законі присвячено окремий розділ, де конкретизуються галузі нематеріальної культурної спадщини, що пе-

регулюються з Конвенцією 2003 ЮНЕСКО року. Законом встановлено, що Міністерство культури веде реєстр нематеріальної культурної спадщини в порядку, визначеному наказом міністра культури. Регламентується також діяльність Національної ради, яка подібна до Експертної ради з питань НКС, що діє в Україні, однак має значно ширші компетенції. До них входить, зокрема, формування політики з охорони НКС, пропозиції щодо міжнародної діяльності, надання міністру рекомендацій щодо елементів, які подаються на включення до Реєстру НКС Болгарії. У 2016 році впроваджено реєстр нематеріальної культурної спадщини з метою популяризації НКС через національну систему «Живі людські скарби Болгарії». Реєстр взаємопов'язаний з інвентаризацією нематеріальної культурної спадщини «Живі людські скарби Болгарії та народне мистецтво».

Аналізуючи досвід України, відзначимо, що до питання охорони нематеріальної культурної спадщини вітчизняне законодавство зверталось й раніше, хоч відповідне поняття не було запроваджено. Україна ратифікувала Конвенцію ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини в 2008 році. Але вже в Законі України «Основи законодавства України про культуру», ухваленому в 1992 році, є звернення до теми самобутності, народних традицій та звичаїв. Саме в цей час почалося переосмислення традиційної культури, без нав'язаного зовні бачення, спотворення чи виривання її з контексту сучасного культурного розвитку України. Так, у документі наголошується на «збереженні і розвитку національно-культурної самобутності, народних традицій та звичаїв» (Основи законодавства України про культуру, 1992). У Законі України «Про культуру» подається вже таке визначення:

«Культура — сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого й збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти» (Закон України «Про культуру», 2011).

Досить розглянути саме ці два базові доку-

менти у сфері культури, щоб побачити еволюцію певного поняття в законодавстві України, хоч ще без вживання терміну «нематеріальна культурна спадщина» чи «жива спадщина». Такий термін з'являється вже в редакції 2012 року, дублюючи визначення з Конвенції ЮНЕСКО:

«Нематеріальна культурна спадщина — звичаї, форми показу та вираження, знання, навички, що передаються від покоління до покоління, постійно відтворюються спільнотами та групами під впливом їхнього досвіду, оточення, взаємодії з природою, історії та формують у них почуття самотності та наступності, сприяючи таким чином повазі до культурного розмаїття і творчості людини» (Закон України «Про культуру», 2011).

На сьогодні, крім закону «Про культуру», термін «нематеріальна культурна спадщина» введений до низки інших законів України, що дуже важливо. Зокрема, це Закон України «Про корінні народи», у якому встановлено, що корінні народи

«мають право на дотримання, відродження та розвиток своїх духовних, релігійних та культурних традицій і звичаїв, збереження матеріальної та нематеріальної культурної спадщини» (Закон України «Про корінні народи», 2021);

Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» також звертається до теми традиційної культури й звичаїв національних меншин, хоч термін «нематеріальна культурна спадщина» там не вживається.

В Україні, починаючи з 2012 року, ведеться Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини. Процедура його наповнення і ведення регламентується відповідним положенням. Наявні також обласні списки або переліки. Варто зазначити, що й Національний перелік, і обласні списки є відкритими, наповнюються відповідно до подань та зорієнтовані на громади/спільноти. У 2023 році прийняття нової редакції «Про порядок ведення Національного переліку НКС України» значно розширило галузі НКС. До наявних раніше галузей, які повністю відповідали п. 2 ст. 2 Конвенції ЮНЕСКО 2003 року, додані нові, відповідно до національних потреб.

Отже, зважаючи на викладене вище, можна казати, що країни, які хоч і не мають окремого законодавства, присвяченого нематеріальній культурній спадщині, ввели до інших законів статті, які регламентують питання охорони НКС. У законодавстві країн, які ми розглянули, за різних підходів і пріоритетів спільними основними напрямками є участь громад/спільнот, окремих людей, а також заінтересованих організацій в охороні НКС та відкрита інвентаризація елементів НКС.

Тепер звернемося до країн, які прийняли закон про охорону нематеріальної культурної спадщини, і розглянемо основні положення цих законів.

У 1985 році в Іспанії прийнято Закон «Про історичну спадщину Іспанії». Серед визначень історичної спадщини закон вирізняє «етнографічну спадщину», або конкретніше: «охорону матеріальної культури завдяки діям людини» (Ley 16/1985, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español, 1985). Конвенцію ЮНЕСКО 2003 року Іспанія ратифікувала в 2006 році, а через 5 років, 2011-го, був прийнятий «Національний план з охорони нематеріальної культурної спадщини». На основі здобутого досвіду від реалізації цього плану було розроблено та схвалено в травні 2015 року закон з охорони нематеріальної культурної спадщини. Закон чітко структурований та регламентує побудову політики на національному рівні. В ст.1 першого розділу дається визначення НКС та галузей:

«Уявлення, вираження, знання та методи, які спільноти, групи та в деяких випадках окремі особи визнають невід'ємною частиною своєї культурної спадщини, вважатимуться нематеріальними активами культурної спадщини, і зокрема: а) традиції та усні вислови, включаючи прийоми та особливості мови як носія нематеріальної культурної спадщини; а також традиційна топоніміка як інструмент для уточнення географічної назви території; б) виконавське мистецтво; в) соціальні практики, ритуали та святкові заходи; г) знання та практики, пов'язані з природою та всесвітом; д) традиційні ремесла; е) гастрономія, практики приготування та харчування; ж) специфічне використання природних ландшафтів; з) форми колективної соціалізації та організації; і) звукові прояви, музика та традиційний та-

нець». (Ley 10/2015, de 26 de mayo, para la salvaguardia, 2015).

У цьому законі визначено також заходи з охорони, у тому числі й пов'язані з матеріальними складовими НКС, є й розділ щодо заходів з передачі знань та освіти. В Іспанії існує Загальний інвентар нематеріальної культурної спадщини Іспанії, а також Інвентарі автономних спільнот, зокрема, «Інвентар нематеріальної культурної спадщини острова Менорки». Це один з прикладів того, як поєднання НКС з природною спадщиною може сприяти сталому розвитку острова Менорки в економічній, соціальній та культурній сферах. Місцева НКС нерозривно пов'язана з природною спадщиною, біосферним заповідником Менорка, визнаним ЮНЕСКО в 1993 році, і підкреслює важливість гармонізації відносин між людьми та їхнім навколишнім середовищем. Для того, щоб елемент потрапив до Загального інвентарю, громади мають пройти певний шлях, а саме: визначення прояву, документування, польові дослідження, систематизацію результатів, розробку плану участі, підготовку остаточних файлів та внесення до електронного інвентарю.

2016 року Сейм Латвійської республіки прийняв Закон «Про нематеріальну культурну спадщину». У законі міститься визначення термінів, наприклад:

«Нематеріальна культурна спадщина — частина культурної та історичної спадщини Латвії, яка відображає культурні традиції Латвії та являє собою знання, навички, цінності та моделі поведінки, що передаються з покоління в покоління, визначаються навколишнім середовищем, розвиваються у взаємодії з історією, природою та творчою діяльністю, включаючи усні традиції та вислови, виконавське мистецтво, звичаї, ритуали, фестивалі, знання природи та всесвіту, традиційні ремесла, а також інструменти, предмети, артефакти та культурні простори, пов'язані з вище названим» (Intangible Cultural Heritage Law, 2016).

Закон визначає основні засади щодо охорони НКС, ведення Національного інвентарю, порядок та послідовність формування подання до Міжнародних списків ЮНЕСКО. Особливої уваги заслу-

говує розділ, присвячений правам та обов'язкам спільнот/громад, зокрема чітко визначеним діям громади щодо забезпечення сталості НКС, участі в усіх процесах, які стосуються охорони — дослідженні, документуванні, складанні планів з охорони, підготовки номінаційних досье до різних списків. Встановлено також право спільнот/громад

«...не погоджуватися на участь у заходах зі збереження нематеріальної культурної спадщини, які здійснюються іншими особами (у тому числі державними адміністраціями, зокрема органами місцевого самоврядування, установами)» (Intangible Cultural Heritage Law, 2016).

Цим законом передбачена фінансова підтримка програм і заходів з охорони НКС, чітко прописані обов'язки Ради з питань нематеріальної культурної спадщини. Завданнями цього консультативно-дорадчого органу з питань нематеріальної культурної спадщини є надання висновків міністра культури щодо заявок на включення елементів нематеріальної культурної спадщини до Списку нематеріальної культурної спадщини Латвії та пропозицій з просування елементів нематеріальної культурної спадщини до Списків Конвенції ЮНЕСКО. Рада також робить оцінку проєктів програм і нормативно-правових актів з питань нематеріальної культури у сфері спадщини, має повноваження надавати висновки третім особам з інших питань охорони нематеріальної культурної спадщини. Склад Ради формується зі спеціалістів з питань НКС від Міністерства культури, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони навколишнього середовища та регіонального розвитку, Національної комісії Латвії у справах ЮНЕСКО та Асоціації органів місцевого самоврядування Латвії, представників наукових чи науково-педагогічних організацій, університетів, неурядових організацій, мета діяльності яких пов'язана з охороною нематеріальної культурної спадщини.

В Україні досить часто апелюють до досвіду країн Азії, зокрема Китаю та Японії. Досвід Японії ми розглянули вище, звернімося тепер до законодавства Китаю.

Китайська Народна Республіка ратифікувала Конвенцію ЮНЕСКО «Про охорону нематеріальної культурної спадщини» у 2004 році. Як зазначено в Періодичному звіті країни, поданому в 2016 році:

«25 лютого 2011 року на 19-й сесії Постійного комітету Всекитайських зборів народних представників 11-го скликання було прийнято Закон КНР про нематеріальну культурну спадщину, який забезпечує надійну гарантію довгострокового впровадження та ефективної діяльності політики охорони нематеріальної культурної спадщини. З 2011-го по 2016 рік ще дев'ятнадцять провінцій (включно з автономними регіонами та муніципалітетами) послідовно запровадили власні правила охорони нематеріальної культурної спадщини, таким чином довівши загальну кількість провінцій (включно з автономними регіонами та муніципалітетами), які мають місцеві правила охорони нематеріальної культурної спадщини, до двадцяти чотирьох» (Periodic reporting, 2016).

У законі подано визначення НКС та галузей, яке повністю відповідає пріоритетам країни, та відображає її культуру:

«Нематеріальна культурна спадщина означає різноманітні традиційні культурні прояви, які передаються людьми всіх етнічних груп з покоління в покоління та розглядаються як складова частина їхньої культурної спадщини, а також фізичні об'єкти та приміщення, пов'язані з традиційними культурними заходами».

Галузі НКС мають також національний вимір, це — традиційна усна словесність і мова як її носій; традиційне образотворче мистецтво, каліграфія, музика, танець, драма, народне мистецтво та акробатика; традиційне мистецтво медицини та календар; традиційні обряди, свята та інші народні звичаї; традиційні види спорту та розваги; інша нематеріальна культурна спадщина. Цікавим є те, що цей закон встановлює, що матеріальні реліквії та приміщення, які є складовою НКС підпадають під категорію культурних реліквій (Law of the People's Republic of China, 2011).

Компетентним органом, який відповідає за охорону НКС на національному рівні, визначено департамент з питань культури на місцях, відповідно, таке завдання поширюється і на місцеві департаменти культури. Закон дає можливість державі заохочувати окремих людей та організації, які проводять роботу з охорони НКС і зробили в цю

справу значний внесок. У законі чітко прописані такі питання, як дослідження НКС, накопичення і збереження інформації про елементи НКС, пріоритетом визначено спадщину, яка потребує термінової охорони. Законом регламентується ведення «Каталогу репрезентативних об'єктів нематеріальної культурної спадщини», до якого включають визначну національну традиційну культуру та елементи, які мають значну історичну, літературну, художню чи наукову цінність. Такі самі каталоги є й на рівні провінцій. Експертна група проводить попередню оцінку поданих проявів НКС, така робота, відповідно до закону, має здійснюватися на принципах відкритості, справедливості та неупередженості. Процеси охорони, передачі знань та поширення інформації чітко регламентуються положеннями закону; основну роль у прийнятті рішень за різними найменшими процедурними деталями надано державним органам. Наприклад, держава визначає «репрезентативного спадкоємця НКС», якому віддаються права на представлення цієї спадщини, передачу знань, право зберігати матеріальні предмети, тісно співпрацювати з органами влади, поширювати інформацію про НКС. Зі свого боку, держава підтримує саме цих «репрезентативних спадкоємців» шляхом надання приміщень, фінансів тощо. Водночас, якщо такий «репрезентативний спадкоємець» не виконує своїх обов'язків, його можуть позбавити цього статусу.

Чітко регламентовано також діяльність шкіл, закладів культури. Цікаві положення, присвячені відповідальності за фаворитизм, що призводять до хибних дій в охороні НКС, непрозорості процесу прийняття рішень. Порушення положень закону карається як адміністративно, так і матеріально шляхом накладання штрафів.

Цей закон зосереджений переважно на діяльності бюрократичної системи й практично не торкається питання участі спільнот/громад. Автори статті «Підтвердження участі: професійні бюрократи та бюрократична креативність у реалізації Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини», присвяченої аналізу управлінської системи Бразилії, Греції та Китаю, зазначають що

«у формах заявки на національну інвентаризацію Китаю ми не знаходимо жодного розділу, який вимагав би доказів участі громади, тож пов'язані ідеї залишаються чужими для бага-

тьох практиків спадщини та адміністраторів нижчого рівня» (Bortolotto, Demgenski, Panas, Simone, 2020).

Стаття досить критично оцінює систему охорони НКС, яка склалася в Китаї. Аналізуючи закон країни, можна сказати, що основним гравцем в охороні НКС тут є держава, всі процеси чітко регламентовані й підпорядковані державним органам.

Розглядаючи наведені вище нормативно-правові документи, бачимо, що кожна країна виходить із своєї ситуації і будує політику відповідно до національних пріоритетів. У цьому огляді, незважаючи на те, чи є в країні окремий закон про охорону НКС, чи такий розділ включено до інших законів, ми свідомо обмежилися кількома питаннями:

визначення поняття «нематеріальна культурна спадщина» — тут можемо стверджувати, що кожна країна, сказати б, виходила за межі визначення Конвенції 2003 року, орієнтуючись на національні історичні та культурні особливості;

галузі НКС — кожна країна, беручи за основу положення п.2 ст. 2 Конвенції 2003 року, все ж таки розширювали галузі, відповідно до потреб країни; наприклад, додаючи такі галузі, як народна медицина чи народні ігри;

інвентаризація чи складання переліків, реєстрів, каталогів елементів НКС — кожної країни, проводиться відповідно до положення п.1, ст. 12, з «урахуванням своєї ситуації складає один чи більш ніж один перелік нематеріальної культурної спадщини, наявної на її території», і виходить із культурних та історичних національних особливостей;

і, насамкінець, про участь громад/спільнот в охороні НКС, відповідно до Преамбули Конвенції 2003 р.,

«визнаючи, що спільноти, зокрема корінні спільноти, групи та в деяких випадках окремі

особи відіграють важливу роль у створенні, захисті, збереженні та відтворенні нематеріальної культурної спадщини, допомагаючи цим збагачувати культурне різноманіття й сприяти творчості людини»,

можемо сказати, що всі країни намагаються якнайширше залучити спільноти до охорони НКС; окремі позиції в цьому питанні, як у випадку з Китаєм, пояснюються чинною політико-адміністративною системою на національному рівні.

Підбиваючи підсумки, можемо зазначити, що кожна держава, яка ратифікувала Конвенцію 2003 року чи розглядає можливість ратифікації, приділяє увагу питанням охорони живої спадщини, традиційної культури чи фольклору. Процеси глобалізації, зміни клімату, війни чи збройні конфлікти виявляють, настільки крихкою є жива спадщина, яка повністю пов'язана з людиною, її діяльністю, її творчістю. Доречно навести думку Вільяма Логана, члена Академії соціальних наук Австралії, колишнього завідувача кафедри ЮНЕСКО з питань спадщини та урбанізму в Університеті А. Дікіна (Австралія), президента Австралійського ІКОМОС, яку я цілковито поділяю. Він зазначив, що «Конвенція про нематеріальні цінності зосереджується не на місцях чи артефактах, а на втіленій живій спадщині в людях» (Logan, 2009).

У статті ми розглянули кілька прикладів законодавчих структур, пов'язаних з охороною НКС, однак залишається ще багато інших питань, що стосуються сфери нематеріальної культурної спадщини, зокрема питання інтелектуальної власності, авторських прав, соціальних та економічних прав тощо.

З огляду на вище викладене можемо з упевненістю сказати, що кожна держава розробляє законодавство у сфері охорони НКС, керуючись власною історією та культурою, однак дотримуючись духу та букви Конвенції ЮНЕСКО 2003 року.

Література:

- Закон України «Про корінні народи України» (2021). *Офіційний портал Верховної Ради України*. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text>
- Закон України «Про культуру» (2011). *Офіційний портал Верховної Ради України*. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>

- Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1972). *Офіційний портал Верховної Ради України*. Відновлено з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text
- Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003). *Офіційний портал Верховної Ради України*. Відновлено з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text
- Основи законодавства України про культуру (1992). *Офіційний портал Верховної Ради України*. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-12#Text>
- Про культуру (Терміни в документі) (2011). *Офіційний портал Верховної Ради України*. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/2778-17>
- Chiara, Bortolotto, Demgenski, Philipp, Karampampas, Panas, & Toji, Simone. (2020). Proving participation: vocational bureaucrats and bureaucratic creativity in the implementation of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. *Social Anthropology* 28(1) P. 66–82. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/339327019> DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/1469-8676.12741>
- Cultural Heritage Act (2009). *Нематеріально культурно наслідство*. Retrieved from <https://unesco-bg.org/culture/bul-ich/?language=us&article=documents&section=regulations&post=14>
- Intangible Cultural Heritage Law (2016). *Likumil*. Retrieved from <https://likumi.lv/ta/id/285526-nemateriala-kulturas-man-tojuma-likums>
- Intangible Cultural Properties (2024). *Agency for Cultural Affairs*. Retrieved from https://www.bunka.go.jp/english/policy/cultural_properties/introduction/intangible/
- Law of the People's Republic of China on Intangible Cultural Heritage (2011). Retrieved from https://www.congreso.es/docu/docum/ddocum/dosieres/sleg/legislatura_10/spl_70/pdfs/27.pdf
- Ley 10/2015, de 26 de mayo, para la salvaguardia del Patrimonio Cultural Inmaterial (2015). *Legislación consolidada*. Retrieved from <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2015-5794#top>
- Ley 16/1985, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español (1985). *Agencia Estatal Boletín Oficial de Estado*. Retrieved from <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1985-12534>
- Logan, William. (2009). Playing the Devil's Advocate: Protecting Intangible Cultural Heritage and the Infringement of Human Rights. *Historic environment*, volume 22, number 3. P. 14–18. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/306256667>; <https://us06web.zoom.us/j/89717758341?pwd=9TUxkUPfGHDVYc3JlMYPmNB1y7fEbF.1>
- Loi n° 98–04 du 20 Safar 1419 correspondant au 15 juin 1998 relative à la protection du patrimoine culturel (1998). *International Humanitarian Law Databases*. Retrieved from <https://ihl-databases.icrc.org/en/national-practice/law-ndeg98-04-protection-cultural-heritage-1998>
- Periodic reporting on the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. *UNESCO*. (2016). Retrieved from <https://ich.unesco.org/en/state/china-CN?info=periodic-reporting>

References:

- Chiara, Bortolotto, Demgenski, Philipp, Karampampas, Panas, & Toji, Simone. (2020). Proving participation: vocational bureaucrats and bureaucratic creativity in the implementation of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. *Social Anthropology* 28(1) P. 66–82. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/339327019> DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/1469-8676.12741>
- Cultural Heritage Act (2009). *Non-material cultural heritage*. Retrieved from <https://unesco-bg.org/culture/bul-ich/?language=us&article=documents&section=regulations&post=14>
- Intangible Cultural Heritage Law (2016). *Likumil*. Retrieved from <https://likumi.lv/ta/id/285526-nemateriala-kulturas-man-tojuma-likums>
- Intangible Cultural Properties (2024). *Agency for Cultural Affairs*. Retrieved from https://www.bunka.go.jp/english/policy/cultural_properties/introduction/intangible/
- Konventsiiia pro okhoronu nematerialnoi kulturnoi spadshchyni [Convention on the Protection of Intangible Cultural Heritage]. (2003). *The official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text (in Ukrainian)

- Konventsiia pro okhoronu vsesvitnoi kulturnoi i pryrodnoi spadshchyny [Convention on the Protection of World Cultural and Natural Heritage]. (1972). *The official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (in Ukrainian)
- Law of the People's Republic of China on Intangible Cultural Heritage (2011). Retrieved from https://www.congreso.es/docu/docum/ddocum/dosieres/sleg/legislatura_10/spl_70/pdfs/27.pdf
- Ley 10/2015, de 26 de mayo, para la salvaguardia del Patrimonio Cultural Inmaterial (2015). *Legislación consolidada*. Retrieved from <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2015-5794#top>
- Ley 16/1985, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español (1985). *Agencia Estatal Boletín Oficial de Estado*. Retrieved from <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1985-12534>
- Logan, William. (2009). Playing the Devil's Advocate: Protecting Intangible Cultural Heritage and the Infringement of Human Rights. *Historic environment*, volume 22, number 3. P. 14–18. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/306256667;https://us06web.zoom.us/j/89717758341?pwd=9TUxkUPfGHdVYc3JmYPMNB1y7fbF.1>
- Loi n° 98–04 do 20 Safar 1419 correspondant au 15 juin 1998 relative à la protection du patrimoine culturel (1998). *International Humanitarian Law Databases*. Retrieved from <https://ihl-databases.icrc.org/en/national-practice/law-ndeg98-04-protection-cultural-heritage-1998>
- Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro kulturu [Fundamentals of Ukrainian legislation on culture]. (1992). *The official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-12#Text> (in Ukrainian)
- Periodic reporting on the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. *UNESCO*. (2016). Retrieved from <https://ich.unesco.org/en/state/china-CN?info=periodic-reporting>
- Pro kulturu (Terminy v dokumenti) [About culture (Terms in the document)]. (2011). *The official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/2778-17> (in Ukrainian)
- Zakon Ukrainy «Pro korinni narody Ukrainy» [Law of Ukraine "On Indigenous Peoples of Ukraine"]. (2021). *The official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text> (in Ukrainian)
- Zakon Ukrainy «Pro kulturu» [Law of Ukraine "On Culture"]. (2011). *The official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (in Ukrainian)

Valentyna Demian

Intangible cultural heritage in national and international legislation

Abstract. The paper analyses the international laws, particularly the legal corpus related to the intangible cultural heritage, reviews how the ICH safeguarding policies are developed, core terms like “intangible cultural heritage”, ICH domains and inventorying on the national level. The paper pays attention to the living heritage transmitted from one generation to another and has cultural and social meaning for communities needed to preserve identity and provide continuity of development. A special attention is paid to the impact of emergencies — climate changes, technological disasters, armed conflicts — for liveability of the intangible cultural heritage, means of its safeguarding. The paper observes efforts of some countries in building a system of national laws and programs for ICH safeguarding. Each country, as the paper has concluded, develops its own legislative framework for safeguarding of the living heritage while basing on the letter and the spirit of the Convention 2003.

Keywords: intangible cultural heritage, living heritage, legislation, inventorying, domains, ICH safeguarding.